

**ОГЛЯД КНИГИ А. КРАВЦОВОЇ «МАМО, ДАВАЙ ПОВЕРНЕМО ЙОГО ЛЕЛЕЦІ!
АБО ДОПОМАГАЄМО ДИТИНІ ПОДРУЖИТИСЯ З БРАТИКОМ ЧИ СЕСТРИЧКОЮ»**

Зоя Мірошник, докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри практичної психології
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія» Національної психологічної асоціації
м. Київ, Україна

**REVIEW OF A. KRAVTSOVA'S BOOK "MOM, LET'S BRING HIM TO THE STORK!
OR HELPING A CHILD MAKE FRIENDS WITH A BROTHER OR SISTER"**

Zoia Miroshnyk, Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Head of Practical Psychology Department
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Kryvyi Rih, Ukraine
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division of the National Psychological Association
Kyiv, Ukraine
<http://orcid.org/0009-0000-2236-6570>
miroshnik@kdpu.edu.ua

Чи знаємо ми своїх дітей? Чи добре розуміємо їх? Чи здатні прийти їм на допомогу? На ці та інші питання знаходимо відповіді в науково-популярному виданні Анни Кравцової – психологині, психоаналітичині, фахівчині з раннього втручання та терапії дитячо-батьківських взаємин. Людини з добрим почуттям гумору, глибоким знанням психології дитини в галузі дитячого психоаналізу, теорії прив'язаності та психології розвитку. Книга А. Кравцової «Мамо, давай повернемо його лелеці! або Допомогаємо дитині подружитися з братиком чи сестричкою» (Кравцова, 2023) буде цікавою та корисною широкому загалу читачів, у тому числі дитячим психоаналітикам, практикуючим українським психологам. Проте особливо корисною вона буде сучасним батькам у вирішенні проблем дитячих ревнощів, суперництва між братами та сестрами. Ця книга, безумовно, сприяє кращому розумінню батьками своїх маленьких дітей. Авторка пропонує читачеві новий досвід у побудові стосунків між батьками та дітьми, який вчить любити, довіряючи, співчуваючи. Крім того, йдеться про можливість конкурувати, чесно змагаючись, поважаючи тих, хто поряд, відстоюючи свою думку, та досягати мети, доводячи справу до кінця, долаючи перешкоди і труднощі, отримуючи насолоду й задоволення від процесу взаємодії.

«Дитячі ревнощі» – болісний сумнів у чийсь любові й вірності, особливо коли йдеться про близьку, рідну людину (маму, тата, братика, сестричку). Це ті негаразди, що спричиняють біль, страждання, смуток і страх. Дитина страждає! Драгує своєю поведінкою дорослих. Намагається звернути на себе увагу. Зазначити, що «я є», «я ваша», «я жива».

У вступі «*Замість передмови*» Анна Кравцова запрошує читача просто поговорити про складне: як розв'язати проблему суперництва між братами і сестрами, не виділяючи улюбленців? Як довести, що все гаразд, що батьки їх люблять, що брат або сестра не ворог, не конкурент, не суперник, що їх можна і треба любити, дружити з ними, визнавати їх?

Для всіх, хто має психоаналітичну освіту, причетний до дитячого психоаналізу, дбає про вирішення проблем взаємодії не лише з мудрим і нейтральним Учителем, а й справжньою, живою Жінкою, доброю, розуміючою та приймаючою матір'ю і з відкритим усім фантазіям світом маленької дитини. Для всіх, хто вмє радіти, насолоджуватись життям, це буде живильний досвід, оскільки

пошастить з нею (дитиною) спілкуватися. Так описує свій супервізорський досвід Джойс Макдугал, всесвітньо відомий авторитет у психоаналітичній спільноті. Книга Анни Кравцової сприяє кращому розумінню батьками своїх дітей та дітьми один одного.

Якщо говорити про зміст і структуру книги, потрібно зазначити, що авторкою послідовно та логічно розкриваються етапи цікавої подорожі у світ емоцій, любові, довіри, взаємин у родинній складній системі, проявів материнської турботи.

Перший розділ «*Коли родина чекає ще одну дитину*» присвячено розмовам дітей із мамою про іншу дитину, про вміння малят вести діалог досить «майстерно і хитро, що ніяк не здогадаєшся, чому вона почалася». Авторка пропонує різні роздуми та міркування дітям на важливу для них тему: «У нас же грошей зовсім мало – навіть на велосипед не вистачить» або «У мами зовсім часу немає: робота, а ще й я вередую» (с. 13). Дехто ніби радиться з батьками: «Коли буде немовля?», «Звідкіля воно візьметься?», «А де воно буде спати?»... А дехто на питання «Ти хочеш братика чи сестричку?» просто стверджує: «Хочу!». Такі прості приклади, бесіди, розмови говорять про дуже серйозні речі (емоції, почуття, відчуття). Дитина переживає, що в мами може з'явитися інше маля (хлопчик або дівчинка). Саме цього дитина і боїться більше за все. І починає ревнувати раніше, ніж її найкращі, найдорожчі люди (мама і тато) стануть знову батьками іншої дитини. «Коли мама чекає ще на одного малюка», важливо вести діалог із дитиною, привчати її до думки, що скоро з'явиться очікуване немовля, дитина зможе радісно зустріти того, хто народився.

Анна Кравцова, як знавець дитячої душі, поступово веде читача від однієї події до іншої, від одного етапу взаємин в родині до іншого. «У родині з'явився новачок»: дитина повинна бути членом великої сімейної системи, тому важливо, щоб через взаємини з дорослими у неї теж додалися обов'язки, турбота про інших, вона стала включеною у сімейний процес. Дитина разом із татом відвідує маму в пологовому будинку, забирає їх разом із немовлям додому, якомога частіше перебуває поруч із мамою та немовлям, розглядає малюка, торкається його, стоїть поряд, коли мама сповиває немовля. Поради авторки вчать нас дозволити дитині бути поряд. Текст переплітається цікавими розповідями самих мам, висловлюваннями малюків, листами та кейсами, порадами та рекомендаціями для батьків (с. 24).

Цікавою, на мій погляд, є ідея психологині про особистий простір дитини, про те, щоб у старшої дитини зберігалося своє місце після появи малюка. Авторка наголошує на тому, що ми – дорослі – повинні чітко уявляти, що дитина має право *не хотіти* змін навколо себе після народження братика або сестрички. Влучною є думка, що всі дрібниці – це безцінний досвід життя, особисті історії та пригоди щодня. Коли з'являються брати і сестри – це просто «тайфун і циклон»: сьогодні вони хапають твої речі – завтра говорять, що «мені не треба твоїх обносків...», сьогодні з тобою домовляються, а завтра скаржаться батькам... (с. 32). І тоді дитині хочеться закрити: «Я тебе не хочу!» У цьому ж розділі А. Кравцова приділяє особливу увагу фразам, які не спрацьовують, проте які ми, дорослі, повторюємо знову і знову: «Ти ж старший. Поступися...»; «У інших – діти як діти»; «Забороняємо дивитися телевизор» тощо.

Підсумовуючи матеріали розділу, авторка пропонує дослідницький метод «поведінковий аналіз» (с. 35), щоб знайти потрібні фрази та дії, що «працюють». Тож, говорячи про ревності як найбільш глибоке переживання, сплеск якого може викликати агресивний вчинок, неадекватну реакцію, депресію, страх, примху, дорослі повинні пам'ятати, що старша дитина розраховує на увагу й повагу з боку батьків, на любов мами і тата та на збереження власного світу, у якому вона перебувала до появи братика або сестрички.

У другому розділі «*Як народжуються і розвиваються ревності*» розкриваються особливості дитячих ревностей, звідки вони беруться, чи притаманні вони кожній дитині і що дає підставу дитині думати, що маминою любові не вистачить на всіх. Немовля потихеньку вчиться справлятися з тим, що мама належить не тільки йому, а і багатьом іншим людям (татові, бабусі і, найголовніше, самій собі). Відомий дитячий психоаналітик Дональд Віннікот свого часу вивів формулу, за якою можна зрозуміти, скільки часу дитина може «ділитися» мамою з навколишнім світом: нехай маля може обходитися без мами час X, тоді є час Y, індивідуальний для кожної маленької дитини, який вона може «потерпіти»; виходить, вона може бути «самостійною», але цілком упевнено у собі і у маминій любові – час X + Y. Так розкриває суть формули відомого психоаналітика Анна Кравцова. Авторка рекомендує звернути увагу на те, що треба поступово привчати дитину до самостійності.

У цьому ж розділі описано «*Як ревнують діти трьох років*», вказано на те, що ревності цих малюків відрізняються від ревностей підлітків. Даються поради батькам маленьких дітей: дозволяйте старшій дитині бути поряд, вчіть піклуватися про близьку людину, а отже, вчіть її любити, пам'ятайте, що дівчинці завжди простіше знайти собі з малюком, тому що бути схожою на маму та копіювати її – це природний процес. Для хлопчика ж важливо приділити увагу тата йому особисто, адже це навчить його і доглядати маля, як це робить мама, і бути самостійним, як тато. Під час аналізу феномену дитячих ревностей здійснено диференційований підхід до ревностей дошкільника, молодшого школяра, підлітка та визначено особливості переживання появи «новачка» в родині. Визначено головне правило у вирішенні проблеми ревностей «Довіряти один одному, а значить, перемогти ревності».

У розділі «*Тисяча облич ревностей*» сфокусовано увагу на неприхованій агресії та секретній мові ревностей, а також наводяться приклади висловлювань мам, які мають справу з агресією дітей у відповідь на появу братика або сестрички. Авторка застерігає читача від помилок, які можуть припуститися батьки – дозволити собі (дорослому) «вигнати» дитину з дому, віддати до інтернату, відправити до бабусі (як покарання), тому що це справжня біда для дитини, за цим батьки можуть не почути крик дитини про допомогу. Це не лікує від агресії та ревностей.

А. Кравцова описує три різні сигнали про те, що ревності говорять на «секретній мові»:

– дитина здається абсолютно байдужою до брата чи сестри і взагалі до сімейних справ, любить бувати на самоті або надовго йти з дому;

– дитина надзвичайно активно включається у виховання брата чи сестри. Іноді навіть усупереч своїм інтересам;

– дитина намагається все-все робити як брат чи сестра, причому не просто бере приклад, а копіює і наслідує (с. 65–66).

Розділ «*Як допомогти дитині, яка ревнує*» об'єднує стратегії боротьби з ревностями («Стратегія агресора», «Стратегія відстороненості» і «Стратегія кращого помічника»), особливості використання дитиною цих стратегій. Детально описані сварки й суперечки між братами і сестрами, зазначено «гарні» і «погані» способи сваритися, а також представлено найбільш поширені причини для сварок між дітьми та проведено порівняльний аналіз взаємодії дітей у різних родинах.

Заслугує на увагу представлений експериментальний матеріал щодо використання методів покарання, заохочення, оцінювання, схвалення тощо, наводяться приклади, що таке «заохочення без оцінок». У житті неминучі ситуації, коли дитині потрібно зробити зауваження чи посварити її. Тому батькам часто доводиться пояснювати, повчати, лягти, тобто сварити дитину. Обов'язково батьки повинні пам'ятати, з якою метою ви сварите дитину, забезпечити безпеку, якою інтонацією це робите, які слова застосуєте, а також пам'ятати про те, що поряд із дитиною може бути брат або сестра, на якого також це впливатиме.

Найбільш масивним є розділ книги «*Мистецтво бути справедливим*», у якому розкриваються особливості любові до дитини, складності її прояву. Визначені типи поведінки, описані «ярлики», які потім важко зняти і які впливають на стосунки й самооцінку кожного з дітей. Проаналізовано слова, які ставлять дитину у визначені межі, та описано важливість існування місця для кожного як в будинку, так і в душі мами і тата. Авторка пропонує цікаві історії, пов'язані з пошуком свого місця в будинку, і зазначає, що це не лише проблема дітей, а й проблема дорослих, проблема побудови батьківсько-дитячих взаємин.

Саме в цьому розділі фахівчиня описує інші причини для ревностей, не лише ревності братів і сестер. Йдеться про ревності батьків до друзів, до бабусі і дідуся, до роботи, до домашніх улюбленців, а також мам ревнують до тат, а тат – до мам. Саме це в психоаналітичній теорії З. Фрейда розкрито в поясненні феномену «едіпового комплексу».

Отже, треба зазначити, що ревності дитини різноманітні й найчастіше вони пов'язані зі страхом втратити мамину увагу та любов. Оскільки мама доросла людина, то в її житті може бути безліч інтересів, а отже, і безліч підстав для ревностей у дитини. Поряд зі страхом втратити мамину любов живе бажання знайти нову любов, іншої якості, а із цим бажанням повоювання – бути її невартим.

Анна Кравцова запрошує батьків залишатися за будь-яких обставин упевненими в собі дружиною і матір'ю чи мужнім та люблячим батьком і чоловіком, а також обов'язково не боятися демонструвати дітям свою любов, повагу та відданість (чоловікові або дружині). Далі авторка застерігає, щоб батьки, виявляючи любов і ніжність один до одного, не були провокаторами або маніпуляторами у своїй поведінці (сексуальна відвертість, оголені тіла). Варто пам'ятати про висновки сучасних психоаналітиків, що фантазії про секс і суперництво з мамою чи татом ефективніше впливають на розвиток дитини саме тоді, коли залишаються фантазіями. У подальшому це сприяє створенню надійних, збалансованих стосунків і щасливої родини.

У розділі «*Пізнати себе, щоб допомогти своїй дитині*» йдеться про появу конфліктної ситуації в родині. Досліджуються питання появи конфліктів через ревності, а також описується стратегія, чи можна подати приклад ревностей. У цьому ж розділі знаходимо відповіді, що тривоги батьків можуть стати тривогами синів і дочок. Цікаві завдання, тести дають змогу глибше розібратись у проблемі існування конфліктів через ревності. Дорослі повинні пам'ятати: «Якщо ми не здатні впоратись із власним почуттям ревностей, то нам дуже важко буде навчити дитину не ревнувати».

Розділ «*Не все можна пояснити «просто» ревностями*» містить п'ять цікавих історій про дітей (хлопчиків

і дівчаток), які спрямовані на пояснення дитячих переживань, емоцій, а також опис незрозумілої поведінки дітей, що є проявом ревнощів. «Інший погляд на «зрозумілі» ситуації» дає змогу отримати інші враження, познайомитись з іншими поглядами для знаходження різних шляхів вирішення проблеми. Важливо, щоб батьки були готові звернутися по допомогу до фахівця, правильно сформулювали запит і прийняли потрібну їм психологічну допомогу.

У розділі «*Цінність кожної особистості*» зазначено, що іноді батьки дивуються, як так вийшло, що в одній родині, в одних батьків, в одних умовах виростають такі різні діти. Безперечно, треба зосередитися на ідеї про те, що неможливо зрозуміти душевний світ дитини, якщо не брати до уваги, як будувалися від народження її взаємини з кожним із батьків окремо. Кожна дитина в родині має своє неповторне значення, свою цінність і займає свою позицію. Саме діти у своїх родинах стають основою розвитку особистостей своїх батьків – мами і тата. Анна Кравцова наголошує, що брати і сестри обов'язково виростуть різними особистостями. Народження дітей в одній родині не може бути гарантією обов'язкової любові та дружби між ними. Безліч обставин, причин, включно з батьківськими фантазіями щодо своїх дітей, впливатимуть на становлення їхніх стосунків.

У наш час багато родин, які мають єдину дитину за різних обставин. Найпоширеніші серед них – скрутне матеріальне становище, бажання деяких батьків присвятити себе кар'єрі або наявність особистої свободи. У цьому розділі авторка приділяє увагу близнюкам, зазначаючи, що, з одного боку, це чудово – завжди мати компанію дитині й не залишати її на самоті, а з іншого – стосунки близнюків

із батьками розвиваються й набувають іншого характеру. От і виходить, якщо близнюки поведуться як звичайні діти (сваряться, миряться, ревнують, люблять), то вони вчаться використовувати переваги свого становища й обходити труднощі. А батькам слід пам'ятати, що кожен із близнюків є окремою особистістю, яка потребує поваги та визнання.

Завершується захоплююча психологічна подорож «*Дитячими ревностями та дитячою творчістю*», де зазначено, що діти, які дорослішають, переживають сильні почуття, ведуть щоденники, пишуть вірші та пісні, «вливають душу» близьким і друзям. Тут же можемо знайти приклади дитячої творчості, які відображають почуття ревнощів підлітків 12–15 років.

У «*Висновках*» Анна Кравцова наголошує, що ревності – це один із боків складного переплетіння людських почуттів: довіри і занепокоєння, надбання і втрати, надії і розпачу (с. 223). Дитина, що пізнала ревності та зуміла подолати їх, не тільки отримала нові дружні стосунки, а й обов'язково здобула новий життєвий досвід.

Величезне задоволення роботи огляд цієї праці Анни Кравцової – книги «Мамо, давай повернемо його лелеці!». Матеріали дуже цікаві своєю складністю й розмаїттям стилів і підходів: від глибокого наукового аналізу до яскравих висловлювань і віршів дітей; бесід із мамами дітей різних вікових категорій, що переживають ревності; від сильних почуттів в описі випадків до логічних заключень та узагальнень психологічних і психоаналітичних теорій і концепцій. Розділи книги являють собою єдину систему ідей, думок, наукового й життєвого досвіду автора, взаємодіючи й доповнюючи одне одного.

Список літератури:

Кравцова, А. (2023). *Мамо, давай повернемо його лелеці! або Допомагаємо дитині подружитися з братиком чи сестричкою*. Видавництво Ростислава Бурлаки, Київ. 224 с.

Анотація. У книзі Анни Кравцової «Мамо, давай повернемо його лелеці! або Допомагаємо дитині подружитися з братиком чи сестричкою» представлено унікальну психологічну подорож сучасних дітей у власні родини та занурення в дитячо-батьківські взаємини. У поданій статті-рецензії розкрито психологічні особливості дитячих ревнощів, які народжуються й розвиваються в ситуації появи другої дитини. Авторка статті-рецензії зазначає, що формування вміння в малюків власного стилю спілкування не лише з батьками, а й з братами і сестрами впливає на прояви як позитивних, так і негативних емоцій.

Ця книга, безумовно, сприяє кращому розумінню батьками особливостей особистості своїх малюків, а також допомагає вчитися сучасним батькам розкривати сімейні конфлікти та знаходити шляхи їх вирішення.

Авторка стисло описує наповнення кожного з дев'яти розділів від моменту, коли «Родина чекає ще на одну дитину» (перший розділ) до «Дитячих ревнощів і дитячої творчості» (дев'ятий розділ) і вказує на труднощі, з якими стикаються батьки і діти на кожному із цих етапів.

У кожному з розділів Анною Кравцовою досліджено дотичність дитячого психоаналізу до теорії прив'язаності та психології розвитку.

Зрештою, формулюється висновок, що дитячі ревності – це складне людське почуття, яке спостерігається не лише в дорослих стосунках, а і в стосунках батьки – діти.

Матеріали дуже цікаві своєю складністю й розмаїттям стилів і підходів: від глибокого наукового аналізу до яскравих висловлювань і віршів дітей; бесід з мамами дітей різних вікових категорій, що переживають ревності; від сильних почуттів у описі випадків до логічних заключень та узагальнень психологічних і психоаналітичних теорій і концепцій. Розділи книги являють собою єдину систему ідей, думок, наукового й життєвого досвіду автора, взаємодіючи й доповнюючи одне одного.

Ключові слова: батьківство, батьківсько-дитячі стосунки, психологія дитинства, психоаналіз, ревності, сиблінги.

Abstract. Anna Kravtsova's book "Mom, Let's Bring Him to the Stork! or Helping a Child Make Friends with a Brother or Sister" presents a unique psychological journey of modern children into their own families and immersion in child-parent relationships. The presented book review reveals the psychological features of children's jealousy, which are born and developed in the situation of the appearance of a second child. The author of the book notes that the formation of children's ability to communicate their own style not only with their parents but also with their brothers and sisters affects the manifestation of both positive and negative emotions.

This book definitely contributes to parents' better understanding of their children's personality traits and also helps modern parents learn to uncover family conflicts and find ways to resolve them. The author briefly describes the content of each of the nine chapters, from the moment when "The family is waiting for another child" (the first chapter) to "Child's jealousy and children's creativity" (the ninth chapter) and points out the difficulties faced by parents and children at each of these stages.

In each chapter, Anna Kravtsova examines the relevance of child psychoanalysis to attachment theory and developmental psychology. Finally, the conclusion is formulated that children's jealousy is a complex human feeling observed not only in adult relationships but also in parent-child relationships.

The book is very interesting due to its complexity and variety of presented styles and approaches: from deep scientific analysis to bright citations and children's poems; conversations with mothers of children of different ages experiencing jealousy; from strong feelings in case descriptions to logical conclusions and generalizations of psychological and psychoanalytic theories and concepts. The chapters of the book represent an interweaved system of ideas, thoughts, and scientific and life experiences of the author, interacting and complementing each other.

Key words: child psychology, parenthood, parent-child relationship, psychoanalysis, siblings.